

Макарова Т. П.

<https://orcid.org/0000-0002-2311-8939>

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПРИ ВИКОНАННІ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ: ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ, МОТИВАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий та прикладний аналіз функціонування юридичних механізмів, які гарантують захист та реалізацію конституційних прав і свобод громадян України під час виконання ними військового обов'язку в умовах тривалого правового режиму воєнного стану. Досліджено архітектуру конституційних гарантій, яка за науково-практичною класифікацією диференційована на три взаємопов'язані рівні: інституційний (забезпечення доступу до судового захисту, право на звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та міжнародних судових інстанцій), процесуальний (непорушність презумпції невинуватості, право на професійну правничу допомогу, незворотність дії закону в часі) та матеріальний (гарантування достатнього життєвого рівня, стабільного грошового забезпечення та соціального пакету).

Особливу увагу приділено аналізу статті 64 Конституції України в контексті визначення меж та правомірності тимчасових обмежень окремих прав і свобод (зокрема, свободи пересування, права на страйки, мирні зібрання тощо), зумовлених імперативами національної безпеки та оборони. Наголошено на існуванні категорії «абсолютних прав» (право на життя, повагу до гідності, заборона катувань чи жорстокого поводження), які не підлягають обмеженню за жодних обставин, навіть в умовах війни.

У межах дослідження детально розкрито правовий зміст та внутрішню структуру військового обов'язку відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», який вимагає щоб в умовах правового режиму воєнного стану тисячі громадян змінили свій звичний цивільний статус на специфічний правовий статус військовослужбовця. Проаналізовано базові принципи реалізації цього обов'язку: загальність, пріоритетність військової служби як особливого виду державної діяльності, пов'язаної з підвищеним ризиком для життя та здоров'я, а також соціальної справедливості. Остання розглядається не як акт благодійності з боку держави, а як безальтернативний компенсаторний механізм, покликаний нівелювати обмеження прав особи під час служби шляхом надання розгалуженої системи пільг, преференцій та правових гарантій.

Робота сфокусована на дослідженні практичного аспекту імплементації зазначених правових норм у повсякденну діяльність органів військового управління через призму інституту соціального супроводу. Оскільки в умовах сучасних безпекових викликів ефективність виконання військового обов'язку мобілізованими особами та кадровим складом безпосередньо залежить від рівня їхнього морально-психологічного стану та внутрішньої мотивації. В свою чергу, ця мотивація формується під впливом трьох ключових чинників: професійної підтримки (якісної підготовки, що мінімізує бойовий стрес), матеріально-соціальної впевненості (переконаності у захищеності родини військовослужбовця державою) та ідеологічного компоненту (трансформації формальної юридичної вимоги в усвідомлену громадянську дію). Визначено роль офіцера соціального супроводу як ключового суб'єкта трансформації правових конструкцій у реальні інструменти підтримки особового складу. Обґрунтовано, що його професійна діяльність має базуватися на принципі правової визначеності, що унеможливорює суб'єктивізм або подвійне тлумачення прав військових з боку командування. Соціальний супровід позиціонується як стратегічний інструмент забезпечення балансу між потребами

оборони держави та непорушністю фундаментальних прав людини, де належна якість реалізації соціальних нормативів безпосередньо конвертується у високу боєздатність Сил оборони України.

Ключові слова: конституційні гарантії, військовий обов'язок, Сили оборони України, воєнний стан, Конституція України, соціальний захист військовослужбовців, компенсаторний механізм, правова визначеність, мотивація особового складу, офіцер соціального супроводу, органи військового управління, морально-психологічне забезпечення.

Постановка проблеми. Утвердження України як суверенної, демократичної та правової держави передбачає, що права і свободи людини, їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3 Конституції України [1]). Цей фундаментальний конституційний імператив набуває особливої гостроти та складності в періоди екзистенційних загроз для державності, коли виникає об'єктивна необхідність мобілізації всього суспільства для відсічі збройній агресії. Виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 65 Конституції) вимагає від сотень тисяч громадян трансформації їхнього звичного цивільного статусу у специфічний правовий статус військовослужбовця.

Специфіка військової служби як особливого виду державної діяльності неминуче пов'язана з правовими обмеженнями, обумовленими потребами єдиначальності, військової дисципліни та бойової ефективності. В умовах правового режиму воєнного стану, відповідно до ст. 64 Основного Закону [1], дозволяють тимчасово обмежувати низку конституційних прав громадян. Разом з тим, таке обмеження не може бути безмежним або свавільним. Держава має прямий обов'язок створити чіткі, прозорі та ефективні юридичні механізми, які б врівноважували ці вимушені обмеження посиленними заходами правового та соціального захисту.

Актуальність постає у площині реалізації цього балансу безпосередньо у військових підрозділах. Правові декларації та норми законів залишаються лише текстом на папері, якщо в органах військового управління не буде дієвого інструменту їхньої імплементації. У цьому контексті ключовою фігурою стає офіцер соціального супроводу (або посадова особа підрозділів морально-психологічного забезпечення, на яку покладено ці функції). Саме на цей інститут покладається завдання забезпечити принцип правової визначеності у відносинах між командуванням та підлеглим, конвертувати державні соціальні гарантії в реальну психологічну впевненість захисника, і як результат – сформувати

високу внутрішню мотивацію особового складу Сил оборони України.

Таким чином, проблема полягає в теоретичному осмисленні та практичному вдосконаленні юридичних механізмів, які дозволяють офіцеру соціального супроводу ефективно захищати права військовослужбовців, мінімізувати корупційні та суб'єктивні ризики у сфері забезпечення пільг і виплат, та трансформувати юридичний примус держави у свідоме, вмотивоване виконання військового обов'язку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичний фундамент дослідження конституційних гарантій прав і свобод громадян закладено у працях провідних українських конституціоналістів та теоретиків права. Зокрема, у науково-практичному коментарі до Конституції України під редакцією Я.О. Берназюка, В.О. Величко, С.В. Петкова [2] та інших детально проаналізовано класифікацію гарантій на інституційні, процесуальні та матеріальні, а також розкрито сутність статей Основного Закону як норм прямої дії.

Специфіка трансформації прав особи в умовах воєнного стану та теоретичні аспекти статусу військовослужбовців досліджувалися у роботах Б.М. Шамрая [3], який своїх працях автор детально аналізує нормативно-правове закріплення гарантій конституційних прав та правові аспекти обмеження прав і свобод військових під час дії правового режиму воєнного стану, наголошуючи на необхідності чіткої межі між вимушеними обмеженнями та збереженням «абсолютних прав» особи.

Питання військового права як окремої підгалузі та специфіку його реалізації висвітлено у базовому підручнику «Військове право» за редакцією І.М. Коропатніка та І.М. Шопіної [4], де автори розглядають принципи загальності військового обов'язку та соціальної справедливості як компенсаторної функції держави. Значний вклад в розвиток дослідження питань національної безпеки України внесли Р. В. Алієв, І. М. Копотун [5].

Мотиваційні чинники та психологічну готовність мобілізованих осіб до виконання військо-

вого обов'язку в сучасних реаліях досліджували Ю. Гоман, А. Беспалько та С. Царюк [6]. Ґрунтовні міждисциплінарні дослідження соціальної роботи щодо військовослужбовців та ветеранів здійснили Н. Чернуха [7], Т. Захаріна [8], які довели безпосередній зв'язок між рівнем матеріально-соціальної захищеності військовослужбовця та його родини, що впливає на боєздатність української армії на полі бою в цілому.

Проте, попри наявність ґрунтовних праць, питання оптимізації діяльності саме офіцерів соціального супроводу як безпосередніх виконавців юридичних механізмів на рівні військової частини в умовах повномасштабної війни залишається недостатньо висвітленим і потребує додаткового наукового аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження юридичних механізмів забезпечення конституційних прав громадян України під час виконання військового обов'язку, визначення ролі офіцера соціального супроводу в забезпеченні правової визначеності та підвищенні мотивації особового складу Сил оборони, а також розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення правозастосовної діяльності у цій сфері під час дії воєнного стану. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: проаналізувати трирівневу систему конституційних гарантій прав людини та специфіку її трансформації (зокрема в межах ст. 64 Конституції України [1]) в умовах воєнного стану. Розкрити правовий зміст, структуру та принципи реалізації військового обов'язку в Україні. Дослідити державну політику у сфері соціального захисту військових та їхніх сімей як компенсаторний механізм. Визначити функціональне місце та завдання офіцера соціального супроводу як гаранта дотримання правової визначеності та стимулятора мотивації особового складу.

Виклад основного матеріалу. Конституція України є непорушним правовим фундаментом усієї національної юридичної системи. Відповідно до засадничих положень статті 3 Основного Закону [1], саме права і свободи людини, а також їх практичні гарантії визначають сутнісний зміст, концептуальну спрямованість і ключові вектори діяльності публічної влади. Концептуалізація системи конституційних гарантій у вітчизняній науково-практичній доктрині традиційно спирається на трирівневу класифікацію, яка дозволяє комплексно оцінити глибину правової захищеності індивіда [9]. Перший рівень становлять інституційні гарантії, що забезпечують безпосе-

редній доступ громадян до дієвих інструментів правового захисту. Центральне місце тут посідає закріплене статтею 55 Конституції України право на судовий захист, а також легітимна можливість звернення за захистом своїх інтересів до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та відповідних міжнародних судових інстанцій. Другий рівень охоплює процесуальні гарантії, які регламентують справедливість та об'єктивність правозастосовних процедур. Сюди належать фундаментальний принцип презумпції невинуватості, закріплений у статті 62 Конституції України, гарантоване статтею 59 Конституції України право на професійну правничу допомогу, а також імператив щодо незворотності дії закону в часі. Третій рівень відображає матеріальні гарантії, спрямовані на практичне забезпечення гідного життєвого рівня та умов для гармонійного розвитку особистості. Такий комплексний методологічний підхід покладає на державу імперативний обов'язок не лише декларувати права людини, а й вибудовувати дієву структуру їх реального утвердження.

В умовах правового режиму воєнного стану [10] зазначені конституційні гарантії зазнають суттєвих сутнісних та функціональних трансформацій, що безпосередньо обумовлює специфіку правового статусу військовослужбовців Сил оборони України [11]. Тимчасове обмеження окремих прав і свобод громадян, регламентоване статтею 64 Конституції України [1], виступає вимушеним, але юридично обґрунтованим кроком, спрямованим на забезпечення національної безпеки та збереження суверенітету держави. Подібні обмеження, що стосуються, зокрема, свободи пересування або права на страйк, базуються на суворому дотриманні балансу між легітимними інтересами особистості та оборонними потребами країни. Водночас Основний Закон чітко визначає категорію так званих абсолютних прав, які за жодних обставин, навіть під час збройної агресії та відсічі ворогу, не можуть бути нівельовані чи звужені. Йдеться про невід'ємне право на життя, повагу до людської гідності та абсолютну заборону катувань чи жорстокого поводження.

Особливе місце у системі правового регулювання виконання громадянами свого конституційного обов'язку в умовах тривалого правового режиму воєнного стану посідає Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [12]. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України цей нормативно-правовий акт трансформується із суто регламентного регу-

лятора повсякденної діяльності військ на стратегічний імператив забезпечення національної безпеки, який чітко визначає правові засади мобілізаційного розгортання та комплектування Сил оборони. Нормативні приписи цього Закону виступають гарантом збереження правового статусу особи під час переходу з цивільного стану до лав діючої армії, мінімізуючи ризики правової невизначеності у відносинах між державою та військовослужбовцем. Для офіцера соціального супроводу зазначений закон слугує першоджерелом детермінації прав, обов'язків та юридичних меж функціонування особового складу, дозволяючи збалансувати сувору дисципліну воєнного часу із неухильним дотриманням законодавчо закріплених гарантій для кожного захисника Батьківщини.

У цьому правовому дискурсі державна політика у сфері соціального захисту військовослужбовців та їхніх родин має розглядатися не як прояв абстрактного гуманізму чи благодійності, а як імперативна компенсаторна функція держави за особливі, пов'язані з підвищеним ризиком для життя умови служби [13]. Даний механізм функціонує відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [14] на наріжних принципах правової визначеності, пріоритетності та комплексності. Вказаний Закон інтегрує в собі стабільне грошове забезпечення, всеохоплюючу медичну допомогу, надання житла та специфічні пільги при майбутній демобілізації.

Особливе місце в цій системі посідає захист членів сімей військовослужбовців через гарантування матеріальної та психологічної підтримки у разі загибелі, полону чи зникнення безвісти захисника [15]. Ефективне функціонування цих гарантій виступає наріжним елементом морально-психологічного забезпечення військ, тоді як посадові особи органів військового управління несуть сувору адміністративну та дисциплінарну відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо реалізації соціальних прав ветеранів та діючих військовослужбовців [14].

Для офіцера соціального супроводу [16] зазначені конституційні імперативи є не абстрактними дефініціями, а безпосереднім нормативним інструментарієм у щоденній професійній діяльності. Оскільки норми Конституції України є нормами прямої дії, офіцер покликаний трансформувати складні юридичні конструкції у надійне та передбачуване безпекове середовище. Належна якість імплементації цих нормативних положень

безпосередньо корелює з рівнем довіри особового складу до державних інституцій, перетворюючи соціальний захист на міцний фундамент високої мотивації та стійкості українського воїнства.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, відповідно до приписів статті 65 Основного Закону, проголошений священним конституційним обов'язком громадян. Реалізація цього обов'язку являє собою багатоаспектний і динамічний юридичний процес, у якому імперативна вимога держави органічно поєднується із розгалуженою системою правових гарантій, що визначають та легітимізують специфічний статус особи під час проходження військової служби.

Відповідно до базових положень Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [12], зазначений інститут має комплексну внутрішню структуру, яка послідовно охоплює підготовку громадян до військової служби, припису до призовних дільниць, безпосереднє прийняття та проходження служби, а також перебування у запасі та виконання обов'язків у військовому резерві. Правова реалізація цього обов'язку спирається на тріаду фундаментальних принципів, серед яких першочергове значення має принцип загальності, що передбачає поширення військового обов'язку на всіх громадян, які відповідають встановленим критеріям віку та стану здоров'я, за винятком чітко визначених законом випадків звільнення чи відстрочки [17]. Наступним є принцип пріоритетності військової служби, який підкреслює особливий характер цієї форми державної діяльності, нерозривно пов'язаної з підвищеним ризиком і специфічними навантаженнями. Замикає цю тріаду принцип соціальної справедливості, згідно з яким держава бере на себе зобов'язання повністю компенсувати вимушені обмеження прав особи під час служби через дієву систему пільг, преференцій та соціально-економічних гарантій.

Аналіз нормативно-правового закріплення зазначених гарантій свідчить, що реалізація військового обов'язку за жодних обставин не повинна призводити до свавільного чи нерегламентованого обмеження цивільних прав людини. Військовослужбовці продовжують користуватися всім спектром прав громадянина, за винятком тих обмежень, які суворо обумовлені специфікою військової діяльності та прямо прописані в законі. У цьому контексті принцип правової визначеності вимагає чіткої та однозначної фіксації обсягу прав військовослужбовця в актах законодавства,

що нівелює будь-які спроби подвійного тлумачення правових норм або проявів суб'єктивізму з боку військового командування. В сучасних умовах спостерігається унікальна трансформація обов'язку в право, коли для значної частини громадян виконання військового обов'язку стає формою практичної реалізації їхнього права на працю, професійний розвиток та самореалізацію через службу за контрактом [12].

У період тривалої відсічі збройній агресії реалізація військового обов'язку невіддільна від морально-психологічного стану особи, її внутрішньої готовності та мотиваційного профілю [18]. Ефективне виконання покладених завдань мобілізованими громадянами безпосередньо залежить від трьох ключових детермінантів. По-перше, це професійна підтримка, яка виражається у наданні якісної, всебічної підготовки та тренувань, що дозволяє суттєво знизити рівень бойового стресу. По-друге, це матеріально-соціальна мотивація, тобто непохитна впевненість військовослужбовця в тому, що його родина та близькі перебувають під надійним фінансовим та правовим протекторатом держави. По-третє, це ідеологічний компонент, який полягає у глибокому осмисленні екзистенційної цінності захисту державного суверенітету, що перетворює формальний юридичний примус на свідому, високомотивовану громадянську дію. Для офіцера соціального супроводу цей процес визначає кардинальну зміну професійних пріоритетів [16]. В умовах чинного правового режиму воєнного стану вектор його діяльності зміщується від суто формального моніторингу за дотриманням нормативних стандартів до активного формування та підтримки високої внутрішньої мотивації особового складу. Шляхом забезпечення максимальної правової захищеності та створення цілісного, прозорого безпекового середовища у військовій частині офіцер соціального супроводу виступає ключовим суб'єктом трансформації державного обов'язку в усвідомлений чин захисту Вітчизни. Це дозволяє досягти гармонійного балансу між непорушними інтересами національної безпеки та фундаментальними правами людської особистості.

Формування та послідовна реалізація ефективної державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців, а також членів їхніх родин, виступає однією з наріжних передумов збереження високої боєздатності Сил оборони України та вираженням загальнонаціональної соціальної справедливості [19]. Специфіка військової служби, яка характеризується безперерв-

ним перебуванням в умовах підвищеного ризику для життя, суттєвими психоемоційними навантаженнями та вимушеним обмеженням певної частини загальногромадянських прав, імперативно вимагає наявності потужного, стабільного та юридично досконалого компенсаторного інструментарію з боку держави.

Правовий базис цієї діяльності ґрунтується на засадах правової визначеності, де кожна соціальна преференція, виплата чи медична гарантія мають бути чітко інституціоналізовані у спеціальному законодавстві, виключаючи будь-які можливості для дискреційного тлумачення чи суб'єктивного звуження обсягу цих прав органами військового управління [12]. Концептуальна архітектура державної політики у зазначеній царині охоплює кілька стратегічних напрямів, серед яких першочергове значення має матеріально-економічне забезпечення військовослужбовців. Держава зобов'язана гарантувати гідне та конкурентоспроможне грошове забезпечення, яке не лише відповідає суворості виконуваних завдань, а й виступає надійним фінансовим фундаментом для життєдіяльності родин військовослужбовців. Наступним важливим вектором є медико-реабілітаційний супровід. Він передбачає повне, безоплатне та високотехнологічне медичне забезпечення як на етапі безпосереднього проходження служби, так і у тривалій перспективі повоєнної адаптації та лікування поранень, травм чи контузій. Окрім цього, невід'ємною складовою державної доктрини соціального захисту є довгострокові програми житлового забезпечення, надання специфічних податкових преференцій, а також гарантування збереження робочих місць і середнього заробітку для мобілізованих громадян, що дозволяє мінімізувати соціально-економічну турбулентність при їхньому переході з цивільного сектору до лав війська.

Особливої гуманітарної та правової гостроти в умовах тривалого збройного протистояння набуває інститут захисту членів сімей військовослужбовців [20]. Державна політика у цьому контексті орієнтована на створення всеохоплюючої системи протекції для родин тих захисників, які віддали своє життя за суверенітет України, потрапили до ворожого полону або набули статусу зниклих безвісти за надзвичайних обставин [21]. Юридичні механізми забезпечення інтересів таких сімей включають невідкладне призначення та регулярну виплату одноразової грошової допомоги, збереження передбачених законом соціальних пільг на комунальні послуги, медичне обслуговування,

а також надання переважних прав при працевлаштуванні чи здобутті вищої освіти дітьми військовослужбовців. Ефективність функціонування цих механізмів безпосередньо впливає на морально-психологічний стан діючої армії [22]. Коли військовослужбовець на передовій лінії оборони має непохитну внутрішню впевненість у тому, що у разі будь-яких форс-мажорних чи трагічних обставин його родина не залишиться наодинці з фінансовими чи правовими проблемами, а буде повністю захищена державою, це кардинально підвищує його стійкість та концентрацію на виконанні бойових завдань.

У практичній площині імплементації цих високих державних стандартів безпосередньо у військових колективах ключова роль переходить до фігури офіцера соціального супроводу [23]. Саме на цього фахівця покладається колосальна відповідальність за те, щоб задекларовані у законах та урядових постановах норми не перетворювалися на бюрократичні перепони, а працювали як живий, безвідмовний механізм підтримки людини. Офіцер соціального супроводу здійснює безперервний правовий моніторинг повноти та своєчасності нарахування грошового забезпечення, організовує взаємодію з медичними закладами та органами місцевого самоврядування для надання допомоги родинам підлеглих, а також веде активну роз'яснювальну роботу з метою недопущення правового нігілізму чи дезінформації серед особового складу [16]. Його діяльність унеможливорює прояви корупційних ризиків або адміністративного свавілля з боку командування, забезпечуючи суворе дотримання принципу правової визначеності. У такий спосіб соціальний супровід стає ефективним містком між державною стратегією та кожним окремим захисником, перетворюючи соціальні гарантії на вагомий фактор зміцнення обороноздатності та внутрішньої консолідації Сил оборони України.

Висновки. Проведене теоретико-правове та прикладне дослідження юридичних механізмів забезпечення конституційних прав громадян України під час виконання військового обов'язку в умовах правового режиму воєнного стану дозволяє сформулювати низку узагальнюючих висновків, що мають важливе значення як для розвитку вітчизняної юридичної науки, так і для оптимізації правозастосовної практики в органах військового управління. Конституційні гарантії захисту прав і свобод громадян в Україні формують цілісну, стійку та динамічну архітектуру правової безпеки особистості. Диференціація цих гарантій

на інституційний, процесуальний та матеріальний рівні дозволяє забезпечити комплексний підхід до захисту прав людини навіть у період екзистенційних викликів для державності. Трансформація правового статусу особи в умовах воєнного стану, що регламентується статтею 64 Конституції України, є легітимним інструментом захисту національного суверенітету, проте вона суворо обмежена неможливістю звуження «абсолютних прав» людини та вимагає дотримання чіткого пропорційного балансу між інтересами оборони та збереженням фундаментальних демократичних цінностей. Виконання конституційного військового обов'язку відповідно до статті 65 Основного Закону та положень профільного законодавства є складним правовим процесом, де безальтернативна імперативна вимога держави врівноважується розгалуженою системою компенсаторних правових механізмів. Реалізація цього обов'язку базується на засадах загальності, пріоритетності військової служби та соціальної справедливості. В умовах сучасної тривалої відсічі збройній агресії ефективність виконання військового обов'язку мобілізованими громадянами напряму залежить від трансформації юридичного примусу у свідому громадянську дію, що досягається через надання якісної професійної підтримки, забезпечення матеріально-соціальної впевненості та зміцнення ідеологічного компоненту. Державна політика у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин розглядається як ключова компенсаторна функція держави за особливі та ризиковані умови служби. Вона охоплює матеріальні, медичні, житлові та правові преференції, які мають характер безумовного обов'язку держави перед своїми захисниками. Належна правова захищеність сімей військовослужбовців, зокрема у разі загибелі, полону чи зникнення безвісти військовослужбовця, виступає критично важливим фактором стабілізації морально-психологічного стану особового складу, зміцнення військової дисципліни та загальної боєздатності підрозділів. Інститут соціального супроводу в особі офіцера соціального супроводу є головним практичним інструментом імплементації конституційних норм та державних соціальних гарантій безпосередньо на рівні військової частини. Завдяки реалізації принципу правової визначеності та нівелюванню суб'єктивізму чи бюрократичного свавілля, офіцер соціального супроводу перетворює абстрактні юридичні конструкції на реальне, передбачуване безпекове середовище для військовослужбовця. Ефективна діяльність цього

інституту дозволяє успішно конвертувати державну турботу у високу внутрішню мотивацію та непохитний моральний дух захисників України,

що є вирішальним чинником у досягненні перемоги та забезпеченні сталого розвитку правової держави.

Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 15.06.2026).
2. Конституція України : наук.-практ. комент. : станом на січ. 2020 р. / Я. О. Берназюк, В. О. Величко, С. В. Петков [та ін.]. Київ : ВД «Професіонал», 2020. 290 с.
3. Шамрай Б. М. Конституційні гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 256 с.
4. Військове право : підручник / за заг. ред. І. М. Коропатніка, І. М. Шопіної. – Київ : Алерта, 2019. 648 с.
5. Національна безпека України в умовах воєнного стану : загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика / укл.: Р. В. Алієв, О. А. Джус, І. М. Копотун [та ін.]. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 480 с.
6. Гоман Ю., Беспалько А., Царюк С. Теоретично-прикладні аспекти формування, підтримки та підвищення мотивації осіб, мобілізованих на військову службу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2025. Вип. 61, № 1(61). С. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2025.61.13-20>.
7. Соціальна робота у вимірах партнерства і співпраці : навч. посіб. / укл.: А. О. Беспалько, О. А. Джус, Т. І. Захаріна [та ін.]; за заг. ред. Н. М. Чернухи. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 460 с.
8. Захаріна Т. І. Соціальна реінтеграція ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 460 с.
9. Шамрай Б. М. Правові аспекти обмеження конституційних прав та свобод військовослужбовців під час дії правового режиму воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 28, № 1(3). С. 70–73. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3\(28\).322](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3(28).322).
10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.06.2026).
11. Проходження військової служби у ЗСУ під час дії правового режиму воєнного стану : особливості проходження військової служби в умовах дії правового режиму воєнного стану; строки проходження військової служби в період дії правового режиму воєнного стану; звільнення з військової служби під час дії правового режиму воєнного стану / укл.: О. Г. Боднарчук, Ю. Г. Гаврик, В. В. Гудима [та ін.]; за заг. ред. Б. М. Шамрая. Київ : ВД «Професіонал», 2025. 616 с.
12. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 15.06.2026).
13. Макарова Т. П. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей в Україні : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 300 с.
14. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 15.06.2026).
15. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: науково-практичний коментар / укл.: Р. В. Алієв, О. Г. Боднарчук, К. В. Бортняк [та ін.]; за заг. ред. С. В. Петкова. Київ : Юрінком Інтер, 2026. 348 с.
16. Про затвердження Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України : наказ Міноборони України від 29.01.2025 № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text> (дата звернення: 15.06.2026).
17. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»: науково-практичний коментар : станом на 18 трав. 2024 р. / за заг. ред. А. Г. Чубенка. – Київ : ВД «Професіонал», 2024. 360 с.
18. Кобзар А. О., Марценківський В. Т., Слюсаренко П. М. та ін. Морально-психологічне забезпечення підрозділів Збройних Сил України : підручник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2018. 496 с.
19. Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року : наказ Міноборони України від 29.12.2024 № 862/нм. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-vid-29-12-2024-862-nm-pro-zatverdzhennya-strategiyi-zaluchennya-rozvitku-ta-utrimannya-lyudskogo-kapitalu-v-silah-oboroni-ukrayini-na-period-do-2027-roku> (дата звернення: 15.06.2026).
20. Державні гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їх сімей : загальний соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей; соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей в особливий період (зокрема під час воєнного стану); міжнародний аспект соціального захисту вій-

ськовослужбовців (стандарти НАТО) / укл.: О. А. Джус, М. К. Золотарьова, І. М. Копотун [та ін.]. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 594 с.

21. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 15.06.2026).

22. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-п#Text> (дата звернення: 15.06.2026).

23. Поруч із воїном і його родиною: як працюють групи соціального супроводу в ЗСУ. *ArmyFM : веб-сайт*. URL: <https://www.armyfm.com.ua/poruch-iz-voinom-i-yoho-rodynoiu-iak-pratsiuiut-hrupy-sotsialnoho-suprovodu-v-zsu/> (дата звернення: 15.06.2026).

Makarova T. P. LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING THE CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS IN THE PERFORMANCE OF MILITARY DUTY: LEGAL CERTAINTY, MOTIVATION, AND SOCIAL SUPPORT

Legal Mechanisms for Ensuring the Constitutional Rights of Citizens Under Military Duty: Legal Certainty, Motivation, and Social Support. The article provides a comprehensive theoretical, legal, and applied analysis of the functioning of legal mechanisms that guarantee the protection and realization of the constitutional rights and freedoms of Ukrainian citizens during their military duty under the prolonged legal regime of martial law. The architecture of constitutional guarantees is investigated, which according to scientific and practical classification is differentiated into three interconnected levels: institutional (ensuring access to judicial protection, the right to appeal to the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, and international judicial institutions), procedural (the inviolability of the presumption of innocence, the right to professional legal assistance, non-retroactivity of the law), and material (guaranteeing a decent standard of living, stable financial support, and a comprehensive social benefits package). Particular attention is paid to the analysis of Article 64 of the Constitution of Ukraine in the context of defining the limits and legality of temporary restrictions on certain rights and freedoms (in particular, freedom of movement, the right to strike, and peaceful assembly) driven by the imperatives of national security and state defense. The existence of a category of “absolute rights” (the right to life, respect for human dignity, prohibition of torture or cruel treatment), which are not subject to restriction under any circumstances, even during wartime, is emphasized.

Within the scope of the study, the legal content and internal structure of military duty are disclosed in detail in accordance with the Law of Ukraine “On Military Duty and Military Service”. The core principles of implementing this duty are analyzed: universality, the priority of military service as a special type of state activity associated with an increased risk to life and health, and social justice. The latter is viewed not as an act of charity by the state, but as an alternative compensatory mechanism designed to level out the restrictions on an individual’s rights during service by providing an extended system of privileges, preferences, and legal guarantees.

A critical emphasis in the paper is placed on studying the practical aspects of implementing these legal norms into the daily activities of military command bodies through the prism of the social support institution. It is proven that under contemporary security challenges, the effectiveness of military duty performance by mobilized individuals and regular personnel directly depends on the level of their moral-psychological condition and internal motivation. In turn, this motivation is formed under the influence of three key factors: professional support (high-quality training that minimizes combat stress), material and social confidence (the conviction that the serviceman’s family is protected by the state), and an ideological component (the transformation of a formal legal requirement into a conscious civic action).

The role of the social support officer is defined as a key actor in transforming legal constructs into real tools for supporting personnel. It is substantiated that their professional activity must be based on the principle of legal certainty, which excludes subjectivity or double interpretation of servicemen’s rights by the command. Social support is positioned as a strategic tool for ensuring a balance between the defense needs of the state and the inviolability of fundamental human rights, where the proper quality of implementing social standards is directly converted into the high combat readiness of the Defense Forces of Ukraine.

Keywords: constitutional guarantees, military duty, Defense Forces of Ukraine, martial law, Constitution of Ukraine, social protection, compensatory mechanism, legal certainty, personnel motivation, social support officer, military command bodies, moral-psychological support.

Дата першого надходження статті до видання: 12.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.09.2026